

BOSHLANG'ISH SINFI O'QUVCHILARNING TANQIDIY FIKRLASH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHNING ILMIY- AMALIY AHAMIYATI

Saburov D.

Ajiniyoz nomidagi NDPI o'qituvchisi

Tayanch so'zlar: tanqidiy fikrlash, o'quvchilar, ertaklar, xalq og'izaki ijodi, muommolar echimi, metodlar, baholash, yaxshilik, yamonlik, ayuorlik.

Ключевые слова: критическое мышление, учащиеся, сказки, фольклор, решение задач, методы, оценка, хорошо, плохо, хитро.

Key words: critical thinking, students, fairy tales, folklore, problem solving, methods, evaluation, good, bad, cunning.

Резюме:

Xalq og'zaki ijodi vositasida boshlang'ich sinfi o'quvchilarining tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish mavzusi o'quvchilarning fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishda xalq og'zaki ijodining ahamiyatini o'rganadi. Ushbu mavzu bo'yicha olib boriladigan tadqiqotlar o'quvchilarga ertaklar, xalq qissalari, maqollar, hikmatlar kabi xalq og'zaki ijodi namunalarini tanqidiy tahlil qilishni o'rgatish, ularning mantiqiy fikrlash va argumentatsiya qobiliyatlarini oshirishni maqsad qilgan.

Резюме:

Тема формирования навыков критического мышления учащихся начальных классов посредством народного творчества изучает значение народного творчества в развитии умений учащихся. Исследования, проводимые по этой теме, направлены на то, чтобы научить учащихся критически анализировать образцы народного творчества, такие как сказки, народные сказки, пословицы, поговорки, а также улучшить их навыки логического мышления и аргументации.

Summary:

The topic of formation of critical thinking skills of elementary school students through folk art studies the importance of folk art in the development of students' thinking skills. The researches conducted on this topic aim to teach students to critically analyze examples of folk art such as fairy tales, folk tales, proverbs, proverbs, and to improve their logical thinking and argumentation skills.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev 2022-yil 29-dekabr kuni Xalqaro kongress markazida "Ta'lim sifatini oshirish – Yangi O'zbekiston taraqqiyotining yakka-yu yagona to'g'ri yo'lidir!" mavzusidagi zamonaviy darsliklar ko'rgazmasida: "XXI asr kishisi uchun eng zarur bo'lgan "4K" ko'nikmasi bo'yicha ishlab

chiqilgan (kritik fikrlash, kreativlik, kollaboratsiya, kommunikatsiya) ko‘nikmalar, o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash, ijodiy yondashuv, jamoada ishlash va muloqot ko‘nikmalarini shakllantirish” masalalariga alohida e‘tibor qaratish kerakligi va “...darsliklar quruq ma‘lumotlarni yodlatish, yoki shunchaki o‘qish-yozishni o‘rgatish bilan cheklanmasligi, ular orqali o‘quvchilar nafaqat fanlarni, balki XXI asrda zarur bo‘lgan hayotiy ko‘nikmalarni ham o‘rganishi” zarurligini ta’kidlash bilan birga, yangi darsliklarni tayyorlashda o‘qituvchilar majburiyatlari haqida “...bugun darsliklar o‘zgaryapti. Shunga yarasha o‘qituvchilar ham o‘zgarishi kerak”, - degan fikrlari boshlang‘ich sinf o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan amaliy-metodik va ilmiy-metodik ta‘minotini mustahkamlash, ularni o‘qitishda didaktik imkoniyatlarni aniqlash va ularni amaliyotga joriy qilishni yanada kuchaytiradi.

Yuqoridagi talablardan kelib chiqib, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini xalq og‘zaki ijodi namunalari asosida tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish bugungi kun uchun ahamiyatli hisoblanadi. Bu masalalar mavzuning dolzarbligini yanada kuchaytiradi.

“Tanqidiy fikrlash” tushunchasi XX asr o‘rtalarida pedagogika faniga kirib kelgan. Birinchilardan bo‘lib tanqidiy fikrlash atamasi K.Popper tomonidan ishlatilgan. Unga ko‘ra har bir tirik organizm muammolarni “hal qiluvchi” vazifasini bajargan. Atrofdagi ma‘lumotlar dunyo tirik organizmning ma‘nosini tasdiqlash yoki rad etish sifatida qaraladi bu hodisani oldindan beradi. Bunday vaziyatda tanqidiy fikrlash – haqiqatni izlash va xatoni bartaraf etish usuli sifatida ishlaydi.

Tanqidiy fikrlash - fikrlashning alohida turi bo‘lib, faktlarini tahlil qilish orqali xulosalar hosil qiladi. Ushbu kontsepsiya murakkab va turli xil ta’riflarga ega, jumladan, ratsionallik, skeptitsizm, holis tahlil va faktlarini tekshirish.

Tanqidiy fikrlash masalasi bo‘yicha ish olib borgan xorijiy va MDH davlatlaridan V.S.Bibler, B.Burshteyn, A.V.Brushlinskiy, M.Vertgeymer, D.V.Vil’keev, Dj. Gilford, N.G.Dayri, A.Z.Zak, G.I.Ibragimov, A.A.Ivin, Z.I.Kalmikova, F.Klike, I.Ya.Lerner, A.N.Luk, A.M.Matyushkin, M.IMaxmutov, S.O.Rubinsheyn, B.M.Teplov, O.K.Tixomirov, I.Frolov, V.S.Shubinskiy E.D.Bono, J.Daniya, M.Lipman, D.Halpern, D.Klouzlar tadqiq etgan.

A.E.Petrovlarning so‘zlariga ko‘ra, tanqidiy fikrlash reflektiv xususiyatga ega bo‘lib, bunda inson o‘z tafakkurini va uning to‘g‘riligini o‘rganadi. A.Veretennikova tanqidiy fikrlashni belgilashda, uni baholashni shakllantirishga qaratilgan ruhiy holatlar, xususiyatlar va jarayonlar tizimi sifatida taqdim qiladi. Rivojlanuvchi ta’lim konsyepiyasiga tayangan holda A.V.Korjuyev,

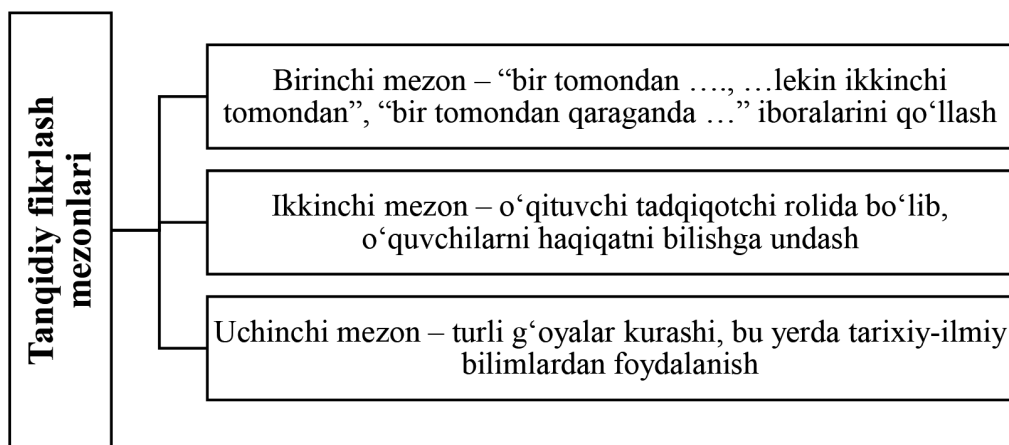
V.A.Popkovlar ta'lim berishni faqat ma'lumot olishga tenglashtirish mumkin emas, degan fikrni bildiradi.

Tanqidiy fikrlash bu — o'z-o'zini boshqaradigan, o'zini- o'zi tarbiyalaydigan, o'zini- o'zi nazorat qiladigan va o'zini- o'zi to'g'irlaydigan fikrlash shaklidir. Uning zaruriy sharti ongni takomillashtirishning qa'tiy me'yorlariga rozi bo'lish va ularni hushyorlik bilan qo'llashdir. Tanqidiy fikrlash samarali muloqot va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini egallashni, shuningdek, tabiatimizga xos egosentrizmni yengib o'tishni talab qiladi.

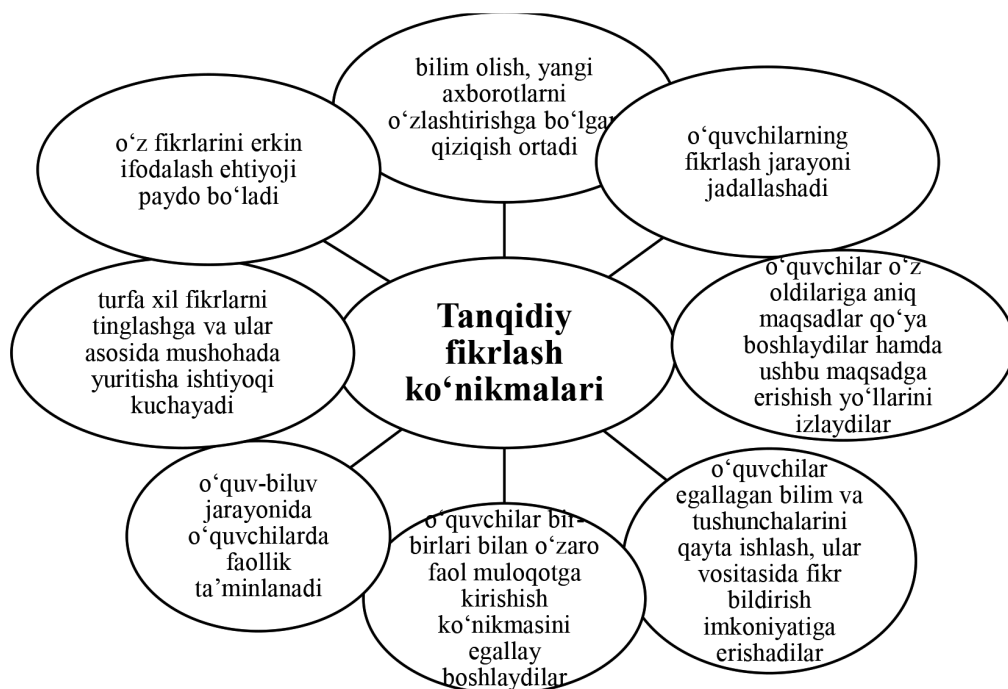
Egocentrizm lotincha men va markaz degan ma'noni anglatadi. Shaxsning o'z qiziqish doirasiga bog'lanib qolishi, boshqa odamlarga narsalarga nisbatan o'zining dastlabki bilishiga oid qarashi yoki fikrini o'zgartira olmasligi, hatto o'z tajribasiga qarama- qarshi axborotlarga moslasha bilmasligidan iborat hislati. Egocentrizm negizida insonning o'z nuqtai nazariga qarama- qarshi qarashlar mavjud bo'lishi mumkinligini tan olmasligi, tushuna bilmasligi hodisasi yotadi. Shaxsda o'ziga haddan ziyod ishonch ustuvorligi tufayli u boshqalarning ruhiy holatlari, baholash tizimini o'ziniki bilan aynan bir xil deb tasavvur qiladi .

Bu muammolarni hal qilish uchun ta'lim metodikasini takomillashtirish, o'qituvchilarning malakasini oshirish va xalq og'zaki ijodini o'quv dasturiga samarali kiritish zarur bo'ladi.

Agar ma'lumot tanqidiy fikrlash mezonlarga mos bo'lmasa, u o'z tarbiyaviy ma'nosini yo'qotadi. Ular qo'yidagi mezonlarda amalga oshiriladi. (1-rasm)

Shuningdek, N.I.Merzshkinaning dissertatsiyasida ba'zi yomon hodisalar avvaliga “yaxshi” deb qabul qilinadi, yaxshi hodisalarga esa avvaliga “yomon” deb qaraladi. Demak, tanqidiy fikrlash ko'nikmalarining shakllanishi o'quvchiga quyidagi imkoniyatlarni beradi. (2-rasm)

Amerikalik olim J.Dyuining fikricha: «O'quvchilar muayyan muammo bilan shug'ullana boshlasalar gina, ularda tanqidiy fikrlash paydo boladi. Shu sababli, o'quv jarayonining boshlang'ish nuqtasi hisoplangan, biror vaziyat yoki hodisaga tegishli bulgan eng muhim savol bu hodisa qanday muommoni bujudga keltirishni anglatadigan savoldir. Faqat gina muayan muommo bilan kurashib, o'quvshi haqiqattan ham fikrlaydi».

Tanqidiy fikrlash asosida o'quvchilarda baholash, bilim, ko'nikma va malakalar rivojlantiriladi. Tanqidiy usullarni ko'rib chiqishda quyidagilarni alohida takidlash mumkin:

- √ O'quvchining o'qituvchi va hamkorlar bilan konstruktiv hamkorlar tuzishga intilishi;
- √ O'z galar fikriga tayanmagan holda o'z fikrini bayon eta olishi. Yani ma'lumotlarni bilishga intilishi;
- √ Qo'yilgan vazifalarni no an'anaviy usullar bilan yechishi;
- √ Etkazilayotgan ma'lumotlarni har tomonlama o'rganish, u yoki bu hodisalarni sabablarini aniqlash.

Tadqiqot ishimizning asosiy maqsadi:

1. Boshlang'ich sin o'quvchilarining tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishning pedagogik mazmunini ochib berish;

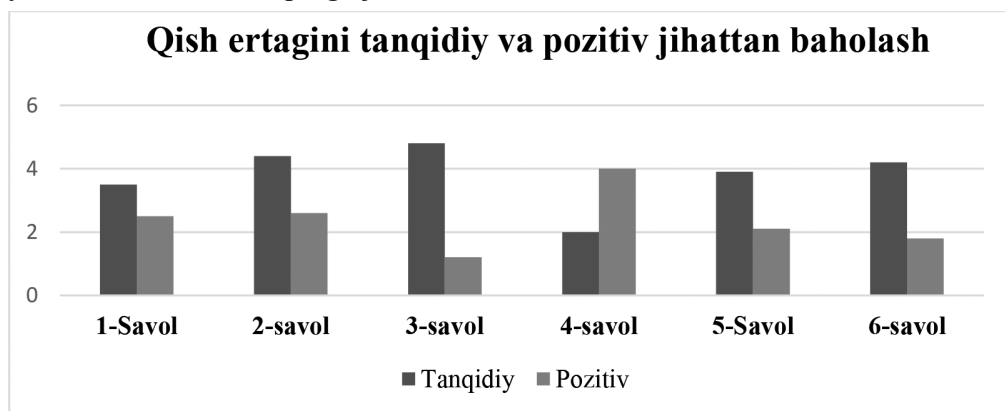

Tadqiqotning ishonchli amala oshirishda biz 3-sinflar uchun darslikning 80-betida Aziza Ahmedovaning "Qish ertagi" nomli ertagini oquvchilarga aytib berdik va oquvchilar ertakning video lavhasini tomasha qilishadi.

Ertakning mazmunidan kelib chiqib oquvchilar bir necha savollarga negativ va pozitiv jihatdan javoblar berildi.

1. Ayyor so'zini ma'nosini kim qanday tushinadi?
2. Qaysi qahramonlar ayyor?
3. Ayyorlik bu yaxshi hislatmi?
4. Insonlar tulkilarga oxshab ayyorlik qilsa boladimi?
5. Qizilishton tulkilarning gaplarini tipratikanga etkazib kelgani yaxshimi yamonmi?
6. Tipratikon quyonlarni qutqarish maqsadida tulkilarni aldagani yaxshimi, yamonmi? Kabi soroqlarga javoblar berishdi.

Xalq og'zaki ijodi, jumladan ertaklar, rivoyatlar va xalq hikoyalari, boshlang'ich sinf o'quvchilarining tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi. Ushbu ijodiy materiallar o'quvchilarga tafakkur va mantiqiy tahlil qilish imkoniyatlarini taqdim etadi. Misol uchun, ertaklar va rivoyatlar orqali o'quvchilar turli qahramonlarning qarorlarini va ularning oqibatlarini baholash, muammo yechish va qaror qabul qilish jarayonlarini o'rganadilar. Bundan tashqari, xalq og'zaki ijodi o'quvchilarga madaniy merosni tanishtiradi, ular bilan axloqiy qadriyatlar va hayotiy tajribalarni ulashadi. Bunday materiallar orqali bolalar turli ijtimoiy vaziyatlarga tanqidiy yondashish, o'z fikrlarini mustaqil va asosli tarzda bildirish ko'nikmalarini rivojlantiradilar.

Biz tadqiqot ishimiz jarayonida o'quvchilarda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishda o'quv vazifalari tizimini qurishda qo'yidagi xulosa va takliflarga keldik:

a) fikrlash madaniyati va tanqidiy fikrlash madaniyatini ongli ravishda rivojlantirishga qaratilgan metodikalarni ko'paytirish;

b) o'quvchilarga dars jarayonida qarama-qarshiliklar, xatolar va kamchiliklarni bilish va ochib berishga yordam berish;

c) konstruktiv tanqidni to'g'ri qabul qilishga va unga ishbilarmonlik bilan javob berishga o'rgatish;

d) faol hayotiy pozitsiyani rivojlantirish zarur.

e) o'quv materialining mazmuniga, dars jihozlariga, o'qitishning individual xususiyatlariga, o'quvchilarning bilim darajasi va o'qituvchining tayyorgarlik darajasiga qarab qo'llanish kerak.

f) o'quvchilarning tanqidiy fikrlash fazilatlarini rivojlantirishni ta'minlash zarurdir.

Xulosa qilib aytganda, xalq og'zaki ijodini ta'lim jarayonida qo'llash o'quvchilarning tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini kuchaytirish, madaniy merosni saqlash va ularni axloqiy qadriyatlarga tayyorlashda samarali usul bo'lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar:

1. kun.uz/news/2023/08/17/xxi-asr-oquvchisi-uchun-zarur-konikmalarini-orgatuvchi-model-4k-haqida
2. uza.uz/uz/posts/darsliklar-ozgaryapti-shunga-yarasha-oqituvchilar-ham-ozgarishi-kerak_440060.
3. Загашев И.О., Заир-Бек С.И. Критическое мышление: технология развития: пособие для учителя. – СПб; Альянс «Дельта», 2003.
4. 3., „Piaget's Stages of Cognitive Development“. 9-may 2019-yilda asl nusxadan arxivlandi. Qaraldi: 3-aprel 2018-yil.
5. Дьюди ДЖ. Индивидуализация обучение школьников –Чикаго, 1991-с-19
6. 4-sinflar uchun darslik A.Avloniyning "Yaxshilik erda qolmas" 123 bet